

86. Короленко В. Г. «На помощь русским детям!» // Слово. – 1918. – 5 октября, Помощь детям // Полесье. – 1918. – 9 ноября.
87. Ліга порятунку дітей // Придніпровський край. – 1918. – 26 вересня.
88. ЦДАВО України, ф. 1035, оп. 1, спр. 82.
89. Держархів Харківської обл., ф. 304, оп. 1, спр. 3453.
90. Держархів Харківської обл., ф. 304, оп. 1, спр. 3453.
91. Держархів Харківської обл., ф. 304, оп. 1, спр. 3453.
92. Держархів Харківської обл., ф. 304, оп. 1, спр. 3453.

Жванко Л. Н. Социальная защита детей во время Украинской революции: период Гетманата Павла Скоропадского (апрель – декабрь 1918 г.)

В статье, на основе использования широкой источниковой базы, проанализированы основные направления помощи детям-сиротам во время правления Павла Скоропадского (апрель – декабрь 1918 г.). Автор выделила основные проблемы, с которыми столкнулась центральная и местная власть, самоуправление в области попечительства несовершеннолетних, просчеты их преодоления, отдельные успешные акции.

Ключевые слова: Украинская держава, МНЗиГО, департамент государственной опеки, дети-сироты, социальная опека.

Zhvanko L. M. Social protection of children during the Ukrainian revolution: the period of Pavlo Skorodadsky Hetmanate (April - December 1918)

The main areas of assistance to orphans during the reign of Paul Skoropadskiy (April - December 1918) are analyzed in this article using a broad source base. The author highlighted the main problems faced by central and local government, the local government in the area of guardianship of minors, mistakes to overcome them, some successful campaign.

Keywords: Ukrainian State, MNZiGO, the department of public care, orphans, social care.

УДК [94:614.885](477) "1920/1939"

М. В. Рожков

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УСРР В 20–30-і рр. ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено міжнародному напряму діяльності Товариства Червоного Хреста Української СРР у 1920-1930-і рр. Міжнародні зв'язки цієї організації давали змогу акумулювати значні матеріальні ресурси з країн Західної Європи та США, що успішно використовувалися для вирішення внутрішніх проблем республіки. Окрім того, міжнародна діяльність Товариства сприяла виходу Радянського Союзу з міжнародної ізоляції, що теж було великим досягненням. Отже, український Червоний Хрест відіграв непересічну роль у досліджуваній період, що став для нашого народу часом великих випробувань, пошуків і трагедій.

Ключові слова: Червоний Хрест, міжнародна діяльність, допомога, контакти.

На сучасному етапі більшість проблем, що стоять перед людством, дедалі більше набувають глобального характеру. Україна має багато проблем з охороною здоров'я, які не може вирішити власними силами. Отже, для їх ефективного вирішення необхідна координація зусиль на міжнародному рівні, а закладалися багатющі традиції співпраці вітчизняних і зарубіжних гуманітарних організацій саме в 1920-30-і рр.

За останні півтора століття країни світу набули значного досвіду в зазначеній царині. Особливої уваги, на наш погляд, заслугове спадщина червоно хресного руху. На жаль, в історії українського Товариства Червоного Хреста (далі ТЧХ) 20-30-х рр. досі залишається чимало "білих плям". Між тим, відтворення минулого цієї організації, має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення, зважаючи на складну ситуацію у вітчизняній сфері охорони здоров'я.

Окремі аспекти минулого ТЧХ УСРР було висвітлено в працях радянських дослідників кінця 1930 – 1950-х рр. – Є. Кушніра, М. Барсукова, Я. Акодуса, В. Міловідова, В. Спасокукоцького [1 – 6]. В подальшому (1960-1980-і рр.) радянська історіографія проблеми збагатилася дослідженнями В. Зубко, В. Мілюкова, Л. Черкаської [7 – 9]. Спільною рисою для більш ранніх робіт із історії ТЧХ УСРР, виконаних радянськими фахівцями, була доволі виражена спонукальна ідеологічна спрямованість.

В період "застою" та "перебудови" виклад фактологічного матеріалу в нових пошуках став більш академічним, суттєво збагатилася емпірична база досліджень за рахунок введення до обігу нових документальних матеріалів. Але й тоді об'єктивне відтворення діяльності Червоного Хреста в історичній ретроспективі було практично неможливим, адже чимало подій, тісно пов'язаних із роботою організації, de facto мали статус "табу" (голод 1921-1923 рр., колективізація, Голодомор 1932-1933 рр.).

Під новим кутом зору, звільненим від застарілого ідеологічного навантаження, змогли поглянути на суміжні проблеми дослідники незалежної України. До таких робіт можна віднести монографію та статті професора М. Журби, аспірантки Н. Дашенко [10 – 13]. Монографія кандидата історичних наук В. Лисика присвячена вивченню діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі МКЧХ) в рамках

міжнародного права, але торкається переважно питань післявоєнних років [14]. Тому незважаючи на наявність досліджень із цієї проблеми, міжнародна діяльність ТЧХ вимагає подальшого дослідження.

Зважаючи на викладене вище, тема, що досліджується в поданій статті, є актуальною.

В статті, що пропонується увазі читачів, ми розглянемо ключові аспекти міжнародної діяльності ТЧХ УСРР в 20-30-і рр.

В 30-х рр. XX століття як і в 20-х рр. Червоний Хрест знаходився в повній залежності від уряду ССРР. Це і стало головною причиною що ТЧХ УСРР не мало можливості допомогти населенню своєї країни, яке страждало від Голодомору 1932-1933 рр., розкуркулювання, репресій, лише за період з 1930-1937 рр. (за даними Конквеста) загинуло 14,5 млн. людей [15, с.115]. Голодомор викликав відкриті та приховані форми протесту та відповідну хвилю терору з боку влади. Особливого розмаху процес масових репресій набув у південних регіонах України [13, с.118].

Товариство Червоного Хреста УСРР було створено у 1918 році і за своїм складом на першому етапі свого існування мало відмінності від подібних організацій в інших республіках [3, с.8]. В роботах діячів Червоного Хреста цей час характеризується як розбудова Радянської держави на ідеалах гуманізму і відповідності міжнародним нормам [9, с.10].

В листопаді 1918 р. МКЧХ запропонував національним товариствам Червоного Хреста широку програму діяльності в мирний час. Одночасно голова Американського Червоного Хреста Девісон виступив з пропозицією створити нову міжнародну організацію – федерацію національних ТЧХ. Так 5 травня 1919 р. була створена Ліга ТЧХ [6, с.13].

Основним девізом Червоного Хреста були слова: “Милосердя на полі бою”, які з часом були доповнені новим “Через гуманізм до миру” [7, с.7].

Визначною подією стало створення комітету ТЧХ, до складу якого увійшли представники товариств Великобританії, Італії, США, Франції і Японії. Ця подія сталася 1 лютого 1919 року [4, с.24-25].

У 1921 р. МКЧХ офіційно вніс в свій Устав чотири “основні принципи”: безпристрасність, політична, релігійна, і расова незалежність, універсальний характер і рівність усіх національних товариств [6, с.17]. Цей рік став часом офіційного визнання Радянського Червоного Хреста МКЧХ [8, с.5].

Але дуже важливим питанням залишався правовий статус МКЧХ. До підтвердження Женевської конвенцією 1929 р. Статуту організації, у редакції від 10 березня 1921 р., вона не мала права на ініціативу, що зменшувало її можливості і вплив [14, с.44].

Під час голоду 1921-1923 рр. ТЧХ 25 листопада 1921 р. доводиться сповіщати всі відомчі державні органи, про те, що почнеться робота з допомоги голодним дітям. Це змушує організацію співпрацювати з Центральною Радою Захисту Дітей, чекати на лист від неї, з відповіддю про дозвіл, що викликає зволікання з допомогою [16, арк.16]. Це ще раз доводить, чого була варта декларативна незалежність товариства від уряду.

ТЧХ УСРР під час голоду 1921-1923 рр. починає активне співробітництво з міжнародними іноземними організаціями, але ця діяльність повністю знаходилась під контролем державного керівництва. Початком діяльності міжнародних комітетів допомоги голодуючим можна вважати січень 1922 року [12, с.31].

Прикладом втручання в роботу цих організацій є інструкція, надіслана на адресу Маріупольського відділення Комітету Боротьби з Наслідками Голоду датована 12 грудня 1922р. Держава в особі організації давала чіткі інструкції по співробітництву з представниками іноземних міжнародних організацій, які діяли на території УСРР (АРА, Джойнт, Місія Нансена). Інструкція містить чіткі правила роботи, які заборонялось порушувати. Давалась характеристика міжнародних іноземних організацій та їх фінансові можливості, надії радянського керівництва на майбутнє співробітництво. В інструкціях містились ідеї про скорочення витрат на обслуговуючих персонал іноземних організацій (утримувався за рахунок держави), і можливість розподілу допомоги через державні структури, яким іноземці теж не довіряли. На державні установи покладался обов'язок вести облік і нагляд за співробітниками іноземних організацій [17, арк.2-4].

Цю інформацію уточнюють архівні документи Центрального державного архіву громадських об'єднань. Так іноземну організацію Джойнт очолювали доктори Боген і Розен. Основними районами її діяльності були Харківська, Катеринославська та Донецька губернії. Вона допомагала населенню харчами, одягом, медичною допомогою, паливом, насінням. Районні представництва очолювались радянськими громадянами в кількості 81 людини. АРА (Американська адміністрація допомоги) самостійних представників не мала, але в кожній районній конторі малася адміністрація від 4 до 8 американців. Основними районами діяльності були Харківська, Київська, Катеринославська, Одеська та Донецька губернії. Основними видами допомоги була продовольча, медична. Загальна кількість службовців сягала приблизно 1300 осіб. Місія Нансена на Україні була представлена паном Айбі та його заступницею пані Тідеманд. В районних конторах працювали уповноважені представники ТЧХ УСРР. Районом діяльності були Катеринославська, Одеська, Київська, Донецька, Харківська губернії. Основний вид допомоги продовольчий. Кількість службовців в конторах була від 8 до 10 осіб [18, арк.16-17].

Уперше Радянський Червоний Хрест зміг взяти участь в XI Міжнародній конференції Червоного Хреста, що відбулася в Женеві в 1923 році [4, с.37].

Важливою справою ТЧХ вважало допомогу населенню Західної України, потерпілому від повені. Для цього необхідно було створити комісію для збору коштів, необхідних постраждалим [19, арк.1]. Ця допомога здійснювалась у 1925 та 1926 рр. і почалася зі створення 27 липня 1925 року Комітету допомоги Західній Україні. У кінці червня 1925 року допомога склала 20 вагонів зерна, а у 1926 році 15 вагонів ячменя [11, с.2-3].

На середину 20-х років в Німеччині, Франції, Швейцарії, США та інших країнах діяли зарубіжні представництва радянського Червоного Хреста. Важливою подією стало затвердження 1 вересня 1925 року РНК СРСР "Положення про Союз товариств Червоного Хреста та Півмісяця СРСР", в якому відзначалося, що назване об'єднання утворюється для представництва інтересів і узгодження діяльності республіканських національних організацій ТЧХ за кордоном [10, с.341].

Згідно зі звітом 1925-1926 р., ТЧХ активно проводилась закордонна робота, яка зосереджувалась в Парижі. Відповідальною за цю роботу була товариш Раковська. Діяльність ТЧХ поширилась на Великобританію та Канаду, де уповноваженою на той час була товариш Кулик. Зв'язок із Міжнародним Комітетом та Всесвітнім товариством допомоги дітям не переривався [20, с.4].

У червні 1928 року радянська делегація у складі представників РСФРР, УСРР та БСРР, очолювана головою Центрального правління УЧХ О. Буценком, взяла участь у роботі міжнародного конгресу в Парижі, з питань приватної благодійної допомоги та соціальної гігієни. Завдяки активності радянської делегації, О. Буценка було обрано заступником голови конгресу [10, с.341]. Але у 1928 році з трибуни XIII Міжнародної конференції радянська делегація виступала з різким викриттям організацій Червоного Хреста, передусім США, що практикувала у своїй діяльності расову дискримінацію [4, с.37-38]. З цього можна зробити висновок, що в міжнародних відносинах виконувалось політичне замовлення держави.

Статут Міжнародного Червоного Хреста був прийнятий в Гаазі в 1928 р., а був змінений лише на XVIII Міжнародній конференції в Торонто в 1952 р. [5, с.11].

У Женевській конвенції 1929 року взяло участь 59 держав. Радянський Союз приєднався до неї лише 25 серпня 1931 року. Новим і головним, на нашу думку, було те, що було поширення заступництва на санітарні літаки і встановлення для держав, що захопили медичний персонал, обов'язки повернути його тій армії, де він знаходився до конфіскації. Позитивним було положення про військовополонених, яке встановлювало правила гуманної поведінки з цієї категорією громадян під час війни [6, с.10]. Іншим залишалось питання дотримання Женевської конвенції.

Ми згодні з думкою М. Журби, що керівництво Червоного Хреста мовчало про події Голодомору, не використовуючи свій друкований орган – журнал "Червоний Хрест" [10, с.371]. Але порівнюючи голод 1921-1923 рр. з Голодомором 1932-1933 рр. варто згадати, що організацією надання допомоги населенню і розподіленням допомоги іноземних благодійних організацій керувала держава для налагодження міжнародних контактів з іншими державами.

Голодомор 1932-1933 рр. не знайшов висвітлення у радянській пресі, звітна доповідь Червоного Хреста також не містить ніякої інформації про ці жахливі події радянської дійсності 30-х рр. Лише констатуючи збільшення чисельності членів організації керівні органи дають статистику наявності на липень 1936 року 1,360 тис. членів проти 1,004 тис. на 1932 рік і це за офіційною думкою керівників свідчить про зовсім недостатню роботу по залученню населення України до справи санітарної оборони [21, с.7].

Аналізуючи дії керівництва ТЧХ УСРР, ми знайшли деякі свідчення про трагічну долю керівного складу Радянського ТЧХ УСРР, яку важко простежити. Яскравим відомим нам прикладом є доля П. К. Лінніченка, який працював в Червоному Хресті ще в дорадянський період. У радянський час став одним з організаторів і керівників (1921-1928 — заступником голови президії) Червоного Хреста УСРР. Одночасно у 1922 р. він був представником місії Нансена в Києві, активно сприяв допомозі постраждалим від голоду 1921—1923 років в УСРР, членом редколегії журналу "Вестник Красного Креста УССР". Цей визначний діяч Червоного Хреста УСРР 31 жовтня 1937 він був заарештований, а вже 25 листопада 1937 трійка засудила його до розстрілу [22, с.144-145].

Подібна доля спіткала іншого діяча ТЧХ — заступника голови Головної управи Українського Червоного Хреста І. І. Холодного, який працював ще в Червоному Хресті часів Української Держави, а в радянські часи був значною фігурою в Червоному Хресті УСРР і опинився в концтаборі, де і загинув [15, с.72].

Ці два приклади репресій, направлених проти керівництва ТЧХ УСРР впевнено доводять неможливість проведення незалежної діяльності.

Звинувачувати керівний склад ТЧХ УСРР в бездіяльності, сучасні громадяни України не мають права: по-перше керівництво Товариства не мало важелів впливу, щоб організувати допомогу населенню, по-друге всією роботою товариства керували люди з найближчого оточення І. В. Сталіна, на кшталт, А. Єнукідзе, голови виконкому ТЧХ СРСР. Останньому голова Міжнародного комітету Червоного Хреста М. Губер направив лист 12 жовтня 1933 року з приводу уточнення питання про голод на Україні, на прохання голови Ради Ліги Націй Мовінкеля і необхідність забезпечення продуктів харчування. Лист-відповідь звучав, як звинувачення у втручанні в справи іншої країни [23, с.957-958]. Голодомор в Україні, можна вважати іспитом на самостійність добровільних організацій від волі уряду держави, але він не був складений.

Червоний Хрест в 30-ті рр. мав великі доходи, тільки за період з 1932 року по 1 липня 1936 року бюджет ТЧХ, за винятком господарської діяльності, виконано по прибутковій частині в розмірі 90.646.689 крб. і по видатковій частині 79.782.791 крб. [21, с.22-23]. Це доводить, що ТЧХ мало великі фінансові ресурси, але без дозволу держави, допомога громадських благодійних організацій була неможлива.

В 1932-1934 роках міжнародні зв'язки між Червоним Хрестом УСРР та МКЧХ послабилися. Про голод в Україні заборонялося писати листи, друкувати статті в періодичних виданнях Червоного Хреста [10, с.346].

Цікавим є сам факт, що після тимчасового припинення міжнародних зв'язків ТЧХ УСРР, під час Голодомору 1932-1933 р., коли були знищені мільйони українців, Союз ТЧХ і Червоного Півмісяця СРСР був прийнятий до Ліги у 1934 р. на міжнародній конференції Червоного Хреста [5, с.17].

За даними звітної доповіді V українського з'їзду ТЧХ 1936 році організація мала 25498 чоловік, які склали норми ГСО II ступеня [21, с.5] В брошурах діячів Червоного Хреста 30-х рр. головним завданням вважалось підготувати санітарні кадри [1, с.8]. Про міжнародні відносини товариства у звіті немає жодного слова. Діячі Червоного Хреста пояснювали це напруженими міжнародними відносинами у Європі та Азії [2, с.110].

В подальшій роботі доцільним є дослідження репресій, направлених проти керівного складу ТЧХ УСРР.

Голодомор 1932-1933 рр. показав, що без згоди держави допомога Міжнародних організацій неможлива. Незважаючи на залежність товариства від держави міжнародну діяльність Червоного Хреста можна вважати вдалою роботою, яка допомогла врятувати тисячі людських життів.

Джерела та література

1. Кушнір Є. Основні завдання Червоного Хреста / Є. Кушнір. – К.: Редвидав ЦКУЧХ, 1935. – 17 с.
2. Барсуков М. И. Красный Крест и Красный Полумесяц СССР. Краткий исторический очерк / М. И. Барсуков. – М.: Медгиз, 1946. – 156 с.
3. Акодус Я. И. Краткий очерк истории Советского Красного Креста / Я. И. Акодус. – М.: Медгиз, 1958. – 31 с.
4. Миловидов В.А. Международная деятельность советского Красного Креста / В. А. Миловидов. – М.: Медгиз, 1954 – 60 с.
5. Спасокукоцкий В. Н. О внешней деятельности Советского Красного Креста / В. Н. Спасокукоцкий. – М.: Медгиз, 1958. – 31 с.
6. Спасокукоцкий В. Н. Международный Красный Крест / В. Н. Спасокукоцкий. – М.: Медицина, 1964. – 38 с.
7. Зубко В. Ф. 100 років діяльності Товариства Червоного Хреста / В. Ф. Зубко. – К.: Здоров'я, 1967. – 32 с.
8. Милуков В.Д. Сборник лекций о Советском Красном Кресте / В. Д. Милуков, Е. Ф. Парфёнов, Л. А. Нечаева, И. П. Старостин. – М.: Медицина, 1985. – 55 с.
9. Милуков В.Д. Международная деятельность Советского Красного Креста / В. Д. Милуков, Л. И. Черкасская. – М.: Медицина, 1988. – 24 с.
10. Журба М. А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20–30 рр. XX ст.). / М. А. Журба. – К.: Науковий світ, 2002. – 499 с.
11. Журба М.А. Зв'язки громадськості УСРР та Польщі в умовах тоталітарних режимів у 20-30-х рр. XX ст. / М. А. Журба // Історія в школі. – 2000. – № 10. – С. 2-5.
12. Журба М.А. Участь українського представництва в діяльності Міжнародного Червоного Хреста в 20-30-ті рр. XX ст. / М. А. Журба // Київська старовина. – 2003. – № 4. – С. 30-36.
13. Дашенко Н. Товариство Червоного Хреста та Червоного Півмісяця УСРР-УРСР в громадсько – суспільних процесах (20 – 30-ті роки XX століття) / Н. Дашенко // Українознавство. – 2009. – №1. – С.118 – 121.
14. Лисик В.М. Правовий статус міжнародного комітету Червоного Хреста в Міжнародному праві / В. М. Лисик. – Одеса: Фелікс, 2012. – 208 с.
15. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах / Я. Ганіткевич. – Львів, 2004. – 368 с.
16. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 20, – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 17.
17. Державний архів Донецької області. – Ф. 2737, – Оп. 1, – Спр. 1. – Арк. 50.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1757. – Арк. 198.
19. Державний архів Луганської області. – Ф. – 638. – Оп. 1. – Спр. 79.
20. Звіт про діяльність Товариства Червоного Хреста УСРР за 1925 – 1926 роки. – Харків: ЦК УТЧХ, 1927. – 68 с.
21. Звітна доповідь ЦК Червоного Хреста УСРР за час від IV-го до V-го українського з'їзду. Червень 1932 по вересень 1936 року. – К.: ЦК УТЧХ, 1936. – 40 с.
22. Усенко І. Б. Линниченко Платон Костянтинович Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2009. – 790 с.
23. Голодомор 1932-1933 років в Україні: Документи і матеріали. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.

Рожков Н. В. Международная деятельность общества Красного Креста УССР в 20–30-е гг. XX века

Статья посвящена международному направлению деятельности Общества Красного Креста Украинской ССР в 1920 – 1930-е гг. Международные связи этой организации давали возможность аккумулировать значительные материальные ресурсы из стран Западной Европы и США, которые успешно использовались для решения внутренних проблем республики. Кроме того, международная деятельность Общества способствовала выходу Советского Союза из международной изоляции, что также было большим достижением. Таким образом, украинский Красный Крест сыграл выдающуюся роль в исследуемый период, ставший для нашего народа эпохой великих испытаний, поисков и трагедий.

Ключевые слова: Красный Крест, международная деятельность, помощь, контакты.

Rozhkov M. V. The International activity of the Red Cross Society of the Ukrainian SRR in the 20-30th years of the XX century

This article is devoted to the international vector of activity of the Red Cross Society of the Ukrainian SRR in the 1920-1930th years. International relations of this organization allowed to accumulate significant material sources from the Western Europe and USA, which were successfully used for solving of interior problems of the Republic. Besides, International activity of the Society helped to overcome the Soviet Union's international isolation. That also was the great achievement. Hence, Ukrainian Red Cross played an eminent role in researched period, which became the time of the great trials, searching and tragedies.

Keywords: Red Cross, international activity, help, contacts.